

ESRÂR-NÂME-İ ÂŞİKÂN'DAKİ BAZI HİKÂYELER*

Bahanur ÖZKAN BAHAR**

Geliş Tarihi: Mart, 2017

Kabul Tarihi: Haziran, 2017

Öz

Çalışmanın konusu olan *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı eser Lokman adındaki müellifin 16. yüzyılda telif ettiği bir eserdir. Eser farklı kaynaklardan aldığı hikâyelerden oluşan derleme bir mesnevî özelliği taşımaktadır. Bu durum *Esrâr-nâme-i Âşıkân'daki* hikâyelere kaynaklık eden diğer eserler için de söz konusudur. Mesnevîdeki hikâyelerin büyük kısmının kaynakları tespit edilebilmiş ve kaynak taraması sırasında bazılarının diğer hikâyelere göre daha popüler olduğu görülmüştür. Bu çalışmada popüler olan bu hikâyelere, kaynaklarına ve rastlanan bazı diğer eserlere yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Lokman, *Esrâr-nâme-i Âşıkân*, Mesnevî, Popüler Hikâye.

SOME STORIES IN ESRAR-NAME-İ AŞIKAN

Abstract

The subject of the work that's name is *Esrar-name-i Aşikan* is a work written by the author named Lokman in the 16th century. The work exhibits mesnevi feature that is made up of stories from different sources. In this case the source of the story that is also the case for other Works. The sources most of the storiesin the mesnevi could be identified and some of them were found more popular than the other stories during the sources search. This study will include these stories which are popular, their sources and some other works that are found.

Keywords: Lokman, *Esrâr-nâme-i Âşıkân*, Mesnevi, Popular Stories, Sources.

Giriş

Divan edebiyatı XIII. yüzyılın başından XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür; kuralları, çerçevesi, kalıpları kalın denilebilecek çizgilerle çizilmiş bir edebî gelenektir. Bu durum Ömer Faruk Akün tarafından şöyle izah edilmiştir:

Divan edebiyatında gelenek, şiirin şekli yönünü değişmez ve dışına çıkılamaz surette tespit ettiği gibi muhtevayı da belirli bir daire içinde sınırlamıştır. Her şairin gelenekçe belirlenmiş ve mutlaka seçip kabul etmek mecburiyetinde olduğu önceden hazır konu ve duygular, yerlerine başkalarının konulamayacağı motiflerle sabitleşmiş bir imaj sistemi vardır (Akün, 1994: 413).

* Bu makale, *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı yayımlanmamış doktora tezinden derlenmiştir.

** Okt.; Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, bahanurozkan@gmail.com.

Şekli yönü ve muhteviyatı hemen hemen belirlenip çizilmiş Divan edebiyatında zamanla şairlerinin özellikle tercih ettikleri nazım şekilleri, türleri ve konular ortaya çıkmıştır. Bu durum çok tercih edilen nazım şekillerinden biri olan mesnevîlerde ele alınan konularda da açıkça görülmektedir. “Yusuf u Züleyha, Hüsrev ü Şirin, Leyla vü Mecnun gibi hikâyeler bir mesnevî yazmak isteyen tüm sanatkârların yeniden anlatmaktan bıkmadığı konulardır. Her seferinde ortaya farklı bir eser çıkmaktadır nasılsa. Önemli olan yazarın bu "mîrî malı" hikâyeyi yeniden yapılandırma / kurgulama başarısıdır” (Türkdoğan, 2007: 169).

Esrâr-nâme-i Âşıkân, Lokman adındaki müellifin XVI. yüzyılda mesnevî tarzında tertiplelediği bir eserdir. Her biri ayrı başlıklar altında düzenlenmiş ve çerçevesi olmayan müstakil hikâyelerden oluşmuş olan eserdeki çoğu hikâyenin kaynağı bellidir. Eserde bulunan ve kaynağı tespit edilebilen bu hikâyelerin Mevlânâ, Gülşehrî, Fedayi Dede, Kadioğlu Şeyh Mehmed gibi şairler tarafından da ele alınıp işlendiği görülmüştür.

Esrâr-nâme-i Âşıkân'da otuz altı hikâye bulunmaktadır. Derleme bir mesnevî olan bu eserde hikâyeler kaynakları bakımından tarandığında en çok Feridüdin-i Attâr'ın eserlerinden alıntı yaptığı görülmektedir. Bu başlıkta ele alınan, diğerlerine göre şairler tarafından daha çok işlenen yedi hikâyenin beşi de Feridüddin-i Attâr'ın eserlerinden alınmıştır.

Attâr'ın mesnevî tarzında oluşturduğu eserlerden *Esrâr-nâme*, *İlahi-nâme* ve *Mantıku't-Tayr* en beğenilen ve edebiyatımızda etkisi en çok görülen eserleridir. Beğenilen bu eserlerin müellifi Attâr da eserini oluştururken çeşitli kaynaklardan yararlanmış. “Attâr'ın en bilinen eserlerinden olan *Mantıku't-Tayr*'da çerçeve hikâyenin aslı Ahmed Gazâlî'nin eseridir.” (Günbal, 2014: 145).

Hatta yararlandığı kaynaklar bakımından İslam edebiyatının sınırlarını aştığı da görülür. “Attâr'ın Muhammed el-Gazâlî, İbn Sinâ, Ebu Sa'îd-i Ebu'l-Hayr, Sühreverdi-i Maktûl, Ahmed el-Gazâlî ve başkalarından yararlandığı hikâyelerinden bazılarının eski Yunan'a kadar gittiği görülmektedir” (Akalm, 2009: 25).

Edebi eserler kendilerinden önceki gelenekten ve birikimden yararlanarak ilerler. Attâr'ın çeşitli kaynaklardan yararlanarak oluşturduğu eserleri Türk edebiyatında başta Mevlânâ olmak üzere birçok şairi etkilemiştir. Mevlânâ hem konu hem de yapı bakımından Attâr'ın eserlerinden istifade etmiştir. *Mesnevî*'sindeki bazı hikâyeleri doğrudan Attâr'ın *Esrâr-nâme*'sinden ve *Mantıku't-Tayr*'ından almıştır. Mevlânâ da Attâr gibi mevcut edebî birikimden faydalanmıştır. Yararlandığı kaynaklarla ilgili Abdülbaki Gölpınarlı şu tespitte bulunmuştur: “Mevlânâ *Mesnevî*'sini oluştururken birçok farklı kaynaktan yararlanmış. *Kelile ve Dimne* gibi kaynakları kullansa da asıl etki Attâr ve Senâî'ye aittir” (Gölpınarlı, 1991: 21).

Eserini oluştururken farklı kaynaklara başvuran bir diğer isim *Mantuku't-Tayr* adlı eserin yazarı Gülşehrî'dir. "Gülşehrî eserini oluştururken *Mantuku't-Tayr*, *Esrâr-nâme*, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, *Kelîle ve Dimne*, *Kabus-nâme* gibi çeşitli kaynaklardan almıştır" (Ozkan, 1996: 251)

Yukarıda bahsi geçen Attâr, Mevlânâ ve Gülşehrî gibi isimler, *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'ın müellifi Lokman'ın hikâyelerinin çoğunun kaynağını oluşturan isimlerdir. Bunlardan en evveli olan Attâr bile eserlerini oluştururken kendisinden önceki şairlerin ve geleneklerin etkisinde kalmıştır. Öyle ki bu etki en beğenilen eseri *Mantuku't-Tayr*'in çerçevesini oluşturmaktadır.

Çalışma konusu olan mesnevî hikâyelerini çeşitli kaynaklardan derlemiştir. Bu durum tüm diğer eserlerde olduğu gibi çalışma konusu olan *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı mesnevînin de edebi değerine gölge düşürmez.

Örneğin aslı bir Arap hikâyesine dayanan Leylâ ve Mecnûn gerek Arap, gerek Fars ve gerek Türk edebiyatında şairler tarafından defalarca ele alınmıştır. Bunlardan birisi de 16. yüzyılın en önemli şairlerinden biri olan Fuzulî'dir ve Mine Mengi onun yazdığı Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi için şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Fuzulî'nin yazdığı Leyla ve Mecnun mesnevîsi ise kendisinden öncekilerin ve sonrakilerin en iyisidir (Mengi, 2007: 156).

Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*'ta Nâbî'nin Attâr'ın *İlahi-nâme*'sindeki bir hikâyeyi genişletip işlemlerini eleştirir:

Kim Nâbî'ye düşer mi evfâk

Şeyhin sözüne kelam katmak

Ey kıssadan olmayan haberdâr

Nakıs mı bıraktı Şeyh-i Attâr (Okay-Ayan, 2000: 42).

Aynı Şeyh Galip, eserinin sonunda *Mesnevî*'den faydalandığını ve bu durumu bir kusur olarak görmediğini açıkça dile getirir:

Esrârımı Mesnevîden aldım

Çaldımsa mirî malını çaldım

Esrâr-nâme-i Âşıkân'da geçen çeşitli kaynaklardan alınmış bu hikâyelerden bazılarının diğerlerine göre daha çok rağbet görüp işlendiği görülmüştür. Bu makalede diğerlerine göre daha popüler olan bu hikâyelere, kaynaklarına, eserdeki anlatımına ve hikâyelerin geçtiği diğer metinlere yer verilecektir.

Ortak hikâyelerin bulunma ihtimali kuvvetli olan eserler *Mantıku't-Tayr* ve *Esrâr-nâme* tercümeleridir ki doktora çalışması olan tezde bunlardan kısaca bahsedilmiştir. Hikâyeler için başta bu kaynaklar olmak üzere benzerlik bulunabileceğini düşünülen eserler de taranmıştır.

Hikâyeler

Arslan ve Tavşan Hikâyesi

Hikâye, eserde “Hikâyet-i Şîr ü Nahcîrân” adını taşımaktadır. Hikâyeye göre vadinin birinde bir kısım hayvanlar hep birlikte yaşar, gecelerini gündüzlerini bu vadiye geçirirler. Bir gün, bu vadiye bir aslan gelir, istediği hayvana pençesini vurup, canını almaya başlar. Arslan yanlarına gelir gelmez hepsini bir korku alır.

Vadide onu gören herkes kederle dolar. Bir gün toplanıp bu derde bir çare bulmak isterler. Arslanı güçleriyle alt etmenin mümkün olmadığına karar verirler. Arslanın katına gelip ondan bu vadiye gelmemesini, yiyeceğini kendisine vereceklerini söylerler. Arslana bu sözler hoş gelse de, çalışmanın faydalarından bahsederek kendisine bir hile yapmadıklarından emin olmak ister. Onlar da arslanın sultanları olduğunu, bu duruma tevekkül etmesi gerektiğini, tevekkül edenlerin hâlini nice misaller vererek söylerler.

Hayvanlar aralarında kura çekerek, sırayla arslana yem olurlar. Bir gün kura tavşana çıkar. O gün arslanın yeminin tavşan olması gerekir. Tavşan kura kendisine çıkınca arslana gitmek istemez. Hayvanlar arslana söz verdiklerini ve sözlerinden dönmemeleri gerektiğini hatırlatırlar. Tavşan buna rıza göstermediğini tekrar söyler ve arslandan kurtulabileceklerini ekler. Onlar da tavşanın arslana galip gelemeyeceğini, bu sözlerin gereksiz olduğunu belirtirler. Tavşan onu alt edebileceğine dair nice sözler söyler. Bunun nasıl olacağını sorduklarında sırrını ayan etmeyeceğini söyleyip, arslanın yoluna revan olur.

Arslanın yanına geldiğinde aslan son derece sinirlidir. Tavşana ahdinde vefa göstermediğini, cezasını vereceğini söyler. Tavşan gelemeyeceğinin bir mazereti olduğunu söylese de arslan dinlemek istemez. Sonunda arslanı özrünü dinlemeye ikna eden tavşan, hikâyesini anlatmaya başlar.

Sabahleyin arkadaşı ile birlikte aslanın yanına gelirken başka genç bir arslana rastladıklarını, ona durumu arz ettiklerini, kendilerinin bir şahın hizmetkârı olduklarını, ona gıda olmak için yolda olduklarını belirttiğini söyler. Genç arslan da asıl şahın kendisi olduğunu, diğer arslandan eksik olmadığını söyler. Bunun üzerine tavşan bunu gıdası olacağı arslana iletmek istediğini söyleyince yoldaşını rehin olarak bıraktığını ekler.

Bunları duyan arslan diğer arslanı bulmak için tavşanla yola çıkar. Arslanı derin bir kuyunun önüne getirir. Genç arslanla birlikte esir olan yoldaşının kuyunun içinde olduğunu söyler. Arslan tavşanı da koltuğuna alarak kuyunun üstüne varır. Su da koltuğundaki tavşanın ve kendisinin aksini görür. Gördüğünü düşman sanarak tavşanı bırakıp suya dalar.

Tavşan arslandan kurtulduklarının müjdesini vermek için diğer hayvanların yanına gelir. Hep birlikte kuyuya geldiklerinde kuyu içindeki arslanı görürler. Tavşana binlerce teşekkür eder ve iltifatta bulunurlar. Tavşana bunu nasıl başardıklarını sorduklarında o da bu tedbirin kendisine sabırla ve Haktan gelen rahmetle ulaştığını söyler. Hikâye önce tavşanın sonra da müellifin çeşitli nasihatleri ile son bulur.

Hikâyenin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçtiği bilgisi hikâye başında şu beyitle okuyucuya bildirilmiştir:

Mesnevîde şöyle buyurmuş o şâh
Kendözin görenler oldılar tebâh

Bu hikâye ile ilgili yapılan tarama sonucu hikâyenin daha önce Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde (Konuk, 2012: 299-415) geçtiği tespit edilmiştir. Bu hikâye aynı zamanda Dâstân-ı Şîr ü Hârgûş başlığı altında Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr* 'ındaki 3618-3770 nolu beyitler arasında¹ görülmektedir. *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı eserde hikâyenin başlığı Hikâyet-i Şîr ü Nahcîrân şeklindedir.

Mevlânâ bu hikâyeye *Mesnevî*'sinde yer vermiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Mevlânâ'ya da esin kaynağı olmuş eserler bulunmaktadır. Bu eserlerden birisi de Beydeba'nın *Kelîle ve Dimne*'sidir. Arslan ve Tavşan'ın hikâyesinin kaynağı bu eserdir. Mevlânâ *Mesnevî*'sinin I. cildinde yer verdiği bu hikâyeye başlamadan önce "Kelîle'den o kıssayı tekrar oku; ve o kıssa içinde de hisseyi talep et!" (Konuk, 2012: 298) manasına gelen beyiti (912) söyler.

Arslan ve tavşana dair olan bu hikâye *Kelîle ve Dimne* içerisindeki hikâyelerden biridir. Hikâye Arslan ile Öküz hikâyesi başlığı altında bulunmaktadır (Kılavuz, 2016: 91-94). Kelîle ve Dimne de hikâyedeki gibi bir öküzden kurtulmak isterler; ancak Kelîle kendi güçlerinin bir öküze yetmeyeceğine inanmaktadır. Dimne de kendisinden çokça güçsüz olan tavşanın arslana galip geldiğini anlatan bu hikâyeye başvurur. Kaynağı *Kelîle ve Dimne* olan bu hikâyeye bu eserin tüm tercümelerinde rastlamak mümkündür; ancak konu gereği bu eserler taranmamış sadece tesadüf edilen örneklere yer verilmiştir. Bunlardan birisi de *Kelîle ve Dimne*

¹ Kemal Yavuz, Gülşehri Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme)
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10686.metinpdf.pdf?0> (26.02.2017)

tercümelerinden olan Filibeli Alâeddin Âli Çelebi'nin *Hümâyûn-nâme*'sidir (Bülbül, 2009: 56-57). Bu hikâyede eserdeki on sekizinci hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hoca ve Papağan Hikâyesi

Hocanın birisinin can yoldaşı olan, arkadaşlık ettiği, şeker yiyip şekerden tatlı sözler söyleyen, insan gibi konuşan bir papağanı vardır. Hocanın yolu bir gün Hindistan'a düşer. Çevresindeki herkese kendisinden ne hediye istediklerini sorar. Sıra papağana geldiğinde o da Hindistan'daki arkadaşlarına kendisinin durumunu anlatmasını söyler: "Onlar orada bağda bahçede, ben burada kafeste. Sözlerimi onlara söyle, onların bana cevabını getir, bana hediye olarak bu yeter." der.

Hoca Hindistan'a vardığında çeşit çeşit renklerle, türlü türlü öten papağanları görür. Kendi papağanının selamını ve sözlerini onlara iletir. Papağanlar o selamı aldıklarında tamamı düşüp ölürler. Hoca hepsinin kanına girdiğini düşünüp, keşke o selamı vermeseydim diye üzülür.

Hoca işini bitirip memleketine döndüğünde papağan ona armağanını sorar. Hoca onun selamını götürdüğüne pişman olduğunu, ahvalini öğrenen papağanların hepsinin öldüğünü söyler. Sana, "Öl ki ölünce hür kalırsın, diye haber gönderdiler." der. Bunu duyan papağan âh u figan eder, saçını başını yolar. Duruma şaşırın hoca papağanı eline alır ve kendisine gelmesi için de yere bırakır. Papağan hemen uçarak bir ağacın budağına konar.

Duruma şaşırın hoca papağandan bu sırrı öğrenmek ister. O da hür olmak için ölmek gerektiğini öğütler.

Bu hikâye de aslında Attâr'ın *Esrâr-nâme*'sinde geçmektedir (Kantar, 2012: 113). Eserlerinde Attâr'ı öven ve onu seven Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde yer verdiği bu hikâye bazı küçük değişikliklerle ele alınmıştır. Aynı hikâye çalışma konusu olan *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı mesnevîde de bulunmaktadır. Bununla birlikte diğer *Esrâr-nâme* tercümeleleri gözden geçirilirken aynı hikâyenin Tebrizli Ahmedî tarafından da eserine alındığı tespit edilmiştir (Ayan, 1996: XXX). Yine *Mantuku't-Tayr* tercümeleleri gözden geçirilirken aynı hikâyeye Gülşehrî'nin de *Mantuku't-Tayr*'inde yer verdiği belirlenmiştir (Yavuz, 2007: 196-212).

Hikâye esas itibariyle tüm metinlerde aynıdır. Papağan kafeste tutsaktır, bu tutsaklıktan şikâyet etmektedir. Hindistan'a sefere giden sahibinden bu diyarda çokça bulunan diğer papağanlara sitemleri ile birlikte selamını götürmesini ister. Siteminden anlayan papağanlar ölü taklidi yaparak kurtulabileceğini ima ederler ve papağan bu yolla kafesten kurtulmuş olur.

Şeyh San'ân Hikâyesi

San'ân isimli âlim, fazıl, nice ilimleri tahsil etmiş, elli kez hacı olmuş, nice kez umreye varmış, dört yüz müridi olan bir şeyhtir. Şeriat mevzu olunca kılı kırk yaran, gece gündüz aşkı arayan bir adamdır. Adı Abdürrezzak olan bu şeyh, Kâbe'yi kendine makam edinmiştir. Bir gece yine Beytü'l-haramdayken bir rüya görür. Rüyasında Rum diyarına sefer ettiğini, beline zünnar bağladığını, bir putun önünde secde ettiğini ve karanlıklar içinde ay yüzlü bir güzel görür. Gördüğü bu güzelin aşkının gamıyla gönlü dolar. Bu aşkın başına getireceklerinden korkar. Bu aşkın beline zünnar bağlatıp puta taptıracağını, boynuna haç taktıracağını, şarap içirip imanından edeceğini, kendisine kul edip çobanlık yaptıracağını sezer.

Şeyh San'ân halini müritlerine açıklar. Gördüğü rüyasını onlara da anlatır. Rum ülkesine gitmeyi dilediğini söyler, onlar da şeyhlerine tabi olur, Rum diyarına varırlar. Baştanbaşa Rum ülkesini dolaşırlar ama dertlerine derman bulamazlar. Nihayet bir şehre geldiklerinde güzellikte eşi benzeri olmayan bir Hristiyan kızı görürler. O kızı görür görmez şeyh kıza âşık olur, akli başından gider.

Müritleri durumu anlarlar, ne yapacaklarını şaşırırlar. Her birisi hâl dilince şeyhe nasihat eder. Şeyh bu sözlerden hiçbirini duymaz, âşık ve mest bir hâlde gece gündüz Hristiyan güzelini gözler olur.

Şeyh de kendi hâline şaşırır. Kimsenin kendisi gibi çaresiz kalmamasını ister. Aklının, ilminin gittiğini yerine küfrün geldiğini fark eder. Müritleri şeyhin rüyasını yormaya çalışırlar ve her biri kendince bir akıl verir. Kimileri gusül etmesini, kimileri tövbe etmesini, kimileri de namaz kılmasını söyler. Şeyhin hepsine verecek cevabı vardır. Sevgilisinin önünde zaten secde ettiğini, abdestini de ciğerinin kanıyla tazelediğini söyler.

Hâl böyleyken müritleri en iyisinin sabretmek olduğunu düşünür. Bu hâl üzere bir ay geçer. Ne şeyhin hâlinde bir düzelme olur ne de maşuku ona bir an olsun yüz verir.

Hristiyan güzel sanki durumdan hiç haberdar değilmiş gibi şeyhin yanına gelir. Hâlinin neden böyle perişan olduğunu sorar. Şeyhin davranışlarını eleştirir. Şeyh bundan başka türlü davranmasının mümkün olmadığını, onun aşkına esir olduğunu, kendisini üzmemesini söyler. Şeyhin aşkının derinliğini anlayan kız şeyhin âşıklık iddiasında bulunmak için yaşlı olduğunu söyler.

Aşkın yolunda ihtiyarın da gencin de bir olduğunu, onun aşkının kendisini civan yaptığını söyleyen şeyhe kız bir an örtüsünü açarak yüzünü gösterir. Kızın yüzünü görünce şeyhin akli başından gider. Bunu fırsat bilen kız, eğer kendi aşkını istiyorsa şeyhin dört şeyi yapması gerektiğini söyler.

Şeyh putlara secde etmeli, Kuran'ı yakmalı, imanından çıkmalı ve şarap içmelidir. Şeyh bunların arasından sadece şarap içebileceğini, diğerlerinin kendisinin yapabileceği işlerden olmadığını söyler. Şeyhe bir kadeh doldurup verir Hristiyan güzeli. Şeyh şarabı içtikten sonra sevgilisi ne isterse yapacağını söyler. İsterse onun yolunda Mansûr gibi asılacağını, isterse onun rahiplerine tapacağını söyler.

İki sevgili yola düşüp kiliseye varırlar. Şeyhin içeriye girmesiyle kilisede bir kargaşa başlar. Kimileri bu işe hayran olurken şeyhin müritleri şaşar kalırlar. Kız şeyhe burada da bir kadeh içki içirir. Şeyhin hâlini gören kız şeyhe dinine girmesini, bu dini kabul ederse onun yârî olacağını söyler. Akli başından giden şeyh dilerse din değiştireceğini, dilerse onun için Kuran'ı yakacağını söyler. Bu haber Hristiyanlar arasında hemen duyulur ve kiliseye gelirler. Onların yaptığı her şeyi şeyh de yapar. Beline zünnar bağlar, haç takar ve ona İncil'i okurlar.

Şeyh bu durum üzere yıllarca öylece kalır. Her anı feryat, figan etmekle geçer. Hristiyan kız şeyhi dinden çıkarmasına, boynuna haç taktırmasına rağmen şeyhe yüz vermez. Şeyhin rezilliği, çaresizliği günden güne artar. Bir gün kıza istediği her şeyi yaptığını, buna rağmen kendisine neden yüz vermediğini sorar. Kız kendisini elde edebilmek için altın ve gümüşün lazım geldiğini; ama kendisinin bunlara sahip olmadığını söyler. Dünyada güzellerin çok olduğunu; ama kendisi gibi olmadığını söyler. Bunun üzerine kız şeyhten bir de bir yıl boyunca domuzlarını gütmesini ister.

Şeyh kızın hayvanlarını gütmeye de razı olur. Bunun üzerine şeyhin bütün müritleri ondan ümit keserek şeyhi terk ederler. Şeyhin yarenlerinden birisi, birlikte Kâbe'ye gitmeyi teklif eder ya da şeyh nasıl buyurursa öyle yapacağını söyler. İsterse onun gibi beline zünnar bağlayıp, Hristiyan olacağını söyler. Şeyh, bunun üzerine müridine, Kâbe'ye gitmesini, başına gelenleri eksiksiz yalansız anlatmasını, rezilliğinin herkes tarafından bilinmesini istediğini, söyler. Şeyh böyle diyerek kızın hayvanlarını gütmek için yanından ayrılır.

Bu duruma üzülen yoldaşları Kâbe'ye revan olurlar. Burada şeyhin mahremlerinden birisi bulunmaktadır. Şeyhi göremeyince yarenlerine olanları sorar. İşin aslını öğrendiğinde onlara çok kızar. Şeyhin yanında kalmaları gerektiğini hatta onun gibi Hristiyan olmaları gerektiğini söyler. Gerçek yarenliğin bunu gerektirdiğini anlatır. Müritlerin tamamı ona hak verir ve o ne isterse öyle davranacaklarını söylerler.

Bunun üzerine hepsi birlikte tekrar Rum ülkesine giderler. Tekrar şeyhlerini bulduklarında şeyhin belindeki zünnarı attığını görürler. Ancak hâlâ Hristiyan kızının hayvanlarını gütmektedir. Şeyh müritlerini görünce sevinçten secdeye gider. Gusül edip, hırkasını giyer ve yarenleri ile Kâbe'nin yolunu tutar.

Hristiyan kız bu duruma çok üzüldür. Şeyhle beraber olmayı diler; ancak nereye gittiğini bilmediğinden çaresizdir. Haçını koparır atar, zünnarını belinden yolar, âciz bir hâlde şeyhi bulmak için yollara düşer. Onun bu hâli şeyhe malum olur. Tekrar Rum iline dönmeye karar verir. Ashabı bu işe çok üzüldür, şeyhin kızın aşkına tekrar esir olduğunu düşünürler. Şeyh kendisine malum olan sırrı anlattığında hepsi geri dönmeyi kabul ederler.

Yolda Hristiyanlığı terk etmiş, şeyhin aşkıyla kendinden geçmiş olan kızını görürler. Kız dininden çıkmış, Müslüman olmayı dilemektedir. Şeyh ona İslam'ı arz eder ve kız Müslüman olur. Kız takatinin kalmadığını söyler ve şeyhin kucağında can verir. Bu olayı duyan Hristiyanlar şeyhin yanına gelip İslam dinine girerler.

Hikâyenin aslının anlatıldığı kaynak Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ıdır (Gölpınarlı, 2001: 97-128). Hikâyenin geçtiği bir diğer kaynak Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr*'ıdır. Gülşehrî de hikâyenin diğer adı olan Dâstân-ı Şeyh Abdürrezzâk'ı kullanmıştır (Yavuz, 2007: 48-112).

Mantıku't-Tayr'ın manzum çevirileri üzerine bir karşılaştırma yapan Cem Dilçin, Ali Şir Nevâî'nin *Lisanü't-Tayr*, Zaiifi'nin *Gülşen-i Sîmurg*, Kadı-zade Şeyh Mehmed'in *İnşirahü's-Sadr*, Fedayi Dede'nin *Mantıku'l-Esrâr* adlı eserlerinde Şeyh San'ân hikâyesinin geçtiğini tespit etmiş bulunmaktadır (Dilçin, 1995: 36-37). Eseri tek başına bir mesnevî olarak işleyen bir diğer müellif de Mostarlı Hasan Ziyâ'î'dir. "Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk mesnevîsi ise, bu konuyu anlatan eserler içinde Şeyh-i San'ân kıssasının müstakil bir mesnevî olarak ele alındığı tek eserdir. Attâr, Gülşehrî ve Nevâî'nin hikâyeleri, büyük mesnevîler içerisinde küçük birer bölüm olarak yer alırlarken Ziyâ'î'nin Şeyh-i San'ân kıssası, şekil ve içerik özellikleri bakımından tam bir mesnevî olma özelliği taşımaktadır."²

"Bu hikâyenin bilinen ilk Türkçe çevirisi Gülşehrî tarafından yapılmıştır; ancak Gülşehrî'nin eserindeki bazı dizeler, eserin kendisinden yapılan başka bir çevirisi bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu olan eser Ahmedî mahlaslı bir şaire ait, "Dâsitân-ı eş-şeyh Abdürrezzak rahmetullâh aleyhi" başlığı taşıyan 254 beyitten meydana gelmiş bir metindir" (Merhan, 2012: 124-125).

Yine hikâye ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma yapan Nazmiye Oğuz - Enes İlhan adlı araştırmacılar hikâyenin Attâr, Gülşehrî ve Ali Şir Nevâî versiyonlarını karşılaştırmışlardır (Oğuz-İlhan, 2014: 168).

² Müberra Gürgendereli, Mostarlı Ziyâ'î Şeyh-i San'ân Mensevisi, e-kitap. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10628.girispdf.pdf?0> (22.02.2017)

“*Mantıku't-Tayr*, Gülşehrî ve Nevâî dışında XVI. yüzyılda Kadızâde Şeyh Mehmed, Rumelili Zâ'îfî; XVII. yüzyılda Fedayi Dede tarafından nazmen çevrildiği, XVI. yüzyılda da Şem'î tarafından mensur olarak şerh edildiği bilinmektedir” (Yazar, 2010: 1581).

Hallâc-ı Mansûr Hikâyesi

Hallâc-ı Mansûr tasavvufun gelişmesinde önemli katkıları olan mutasavvıf. Ene'l Hak dediği için idam edilmiştir (Uludağ, 1991: 377).

Hikâye Hallâc-ı Mansûr övgüsü ile başlar. Bir gün Hallâc'ın açık bir şekilde Ene'l Hak dediği Bağdat'ta duyulur. Bu şehirde büyük bir olay hâline gelir. Bütün fetva ehlini bir araya getirir. Hepsini de Hallâc'ın küfür söylediğini, hata ettiği sözünden dönmezse idamına fetva vereceklerini, söylerler. Hallâc sözünden dönmez. Fetva ehli halife katına gelir. Halife olaya ziyadesiyle üzülür, zira Hallâc'ın sözlerini dinlemiş, kitaplarını okumuş, hatta ona gönülden bağlanan bir müridi olmuştur.

O kalabalığın başından gitmesini sağlayamayan halife Hallâc'ı zindana attırır. Hallâc-ı Mansûr zindanda elleri, ayakları bağlı dört yüz esir görür. Hepsine neden zindana düştüğünü sorar ve sebeplerini dinler. Onlara bugün hepsini azat ettiğini söyler. Onlar da ellerinin, ayaklarının bağlı olduğunu söylerler. Hallâc'ın bir işaretiyle ellerindeki, ayaklarındaki bağlar çözülür. Bu defa da kapılar kilitlidir. Yine kendisinin bir işaretiyle kapıların bütün kilitleri açılır. Bunu gören zindancı şeyhin ayaklarına kapanır. Hallâc'a kendisinin de kaçıp gitmesini söyler. Hallâc kendisinin asılacağını, bunun kendisine malum olduğunu söyler.

Hallâc orada Rabbine münacat eder. O esnada halk onu asmak için zindanın önüne gelir. Cüneyd ise Mansûr'u asmamalarını, onunla konuşacağını ve onu bu iddiasından döndüreceğini söyler. Onlardan bir saat müddet ister ve Hallâc'ın yanına gelir.

Hallâc'ın sözünden dönmediğini gören Cüneyd, Mansûr'un asılması için fetva verir. Bunu duyan Şiblî koşarak Mansûr'un yanına gelir. O da sözünden caymasını ya da durumu halka izah etmesini ister. Mansûr bu yolda candan, tenden geçtiğini sözünden dönmeyeceğini tekrarlar. Ancak kendisini asmak için bir gün beklemelerini ister. Bir Hak erine kendisinin hâlinin malum olduğunu ve kendisini görmek için Şiraz'dan yola çıktığını söyler.

Şiblî onu asmak isteyenlere bu dileğini aktarır. Halk ertesi gün gelecek olan şeyhi beklemeye koyulur. Gerçekten de sabah olunca bu büyük şeyh şehre gelir. Hemen Hallâc'ın yanına varır. Sırrı neden ifşa ettiğini, bu ifşanın onun sonu olduğunu söyler. Hallâc artık bu sırla dolup taşıdığını ve yeri dar olsa da bunu dile getireceğini, ölümün onun için gam, keder sebebi olmadığını söyler.

Bunun üzerine Hallâc dâra getirilir. Yine, burada da Ene'l Hak sırrını dile getirir. Cahilin, âlimin, şeyhlerin, müridlerin dolduğu meydana Ene'l Hak nidası her yeri sarar.

Herkesi korku sarar, hepsi bir yandan Hallâc'ı taşlamaya başlarlar. Ancak Şıblî ben seni taşla vuramam diye gül yaprağı atar. Onca taşla ses çıkarmayan Hallâc gül yaprağının kendisi değmesiyle büyük bir âh eder. Bu durumu soran Şıblî'ye "Onların hiçbirini gerçeği bilmezdi, bu yüzden gül yaprağı, onlardan gelen taşlardan çok daha tesirliydi." der.

Hallâc dârda da sözünü tekrarlar. Taş, toprak, kurt, kuş hep onunla birlikte bu sözü söyler. Birisi gelir, elini keser. Yere düşen kan damlaları Ene'l Hak yazar. Hallâc akan kanıyla abdest alır. Birisi gelir başını keser, o baştan Ene'l Hak sözü çıkar. Mansûr'u yakar, külünü suya atarlar. O suda Ene'l Hak yazar.

Hallâc kendisini dâra götürmelerinden önce kendisine sırdaş olan birisi yanına gelir. Hallâc ona yapacakları şeyi bir bir söyler. "Beni yaktıkları zaman külümü suya atacaktılar, sen hırkamı getir ve suyun üzerine at, yoksa o su bu halkı helak eder." diye tembihler. Gerçekten de küllerini suya attıklarında su coşar ve halk çok korkar. O sırdaşı, hırkayı attığında su sakinleşir.

Tezkiretü'l Evliyâ'da Hallâc-ı Mansûr'un hayatı anlatılır (Kotku, 1964: 122-126). "Tezkirede yetmiş iki evliyanın adı vardır, Cafer-i Sâdık ile başlayan eser Attâr'ın en fazla hürmet ettiği veli olan Hallâc-ı Mansûr ile sona erer" (Küçük, 2011: 22)

Eserdeki Hallâc-ı Mansûr hikâyesi, Feridüddin Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sından alınmıştır.

Bununla birlikte Hallâc-ı Mansûr ismi Divan edebiyatında sıklıkla kullanılır. Bununla ilgili Onay konuyu şöyle özetler "Mansûr, Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedai timsalidir. Şiirimizin en mühim mazmun teşkil eden mevzuudur" (Onay, 1996: 346).

Hallâc-ı Mansûr hikâyesinin izleri dâr, dâr ağacı, dostun gül atması kullanımları ile karşımıza çıkabileceği gibi metinlerde *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'daki gibi bağımsız bir hikâye olarak da bulunmaktadır. Hikâye *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da, Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliya*'sında, yine Attâr'ın *Bülbül-nâme*'sinde, *Bülbül-nâme*'nin tercümelerinden birisi olan Münîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr* adlı mesnevîsinde 2673-2859 nolu beyitler arasında geçmektedir (İspir, 2004: 371-384). Hallâc-ı Mansûr hikâyesi Zaîfî'nin *Gülşen-i Sî-murg* mesnevîsi ve Kadioğlu Şeyh Mehmed'in *İnşirâhu's-Sadr* mesnevîsinde de geçmektedir; ancak *Esrâr-nâme-i Âşıkân* da olduğu gibi tek başlık altında ve tamamı şeklinde değil çeşitli sayfalara serpiştirilmiş, muhtelif başlıklar altında bulunmaktadır.

Yoksul Arap'ın Hikâyesi

Hikâyeye göre vadinin birinde yaşayan çok fakir bir Arap vardır. Ot köklerini devşirerek yer ve yoksulluktan çıplak gezer. Sadece kil ve suyla hayatını devam ettirir, bu durumundan utanarak insanlardan kaçır. Yoksul Arap'ın yaşadığı yerde ne zaman yağmur yağsa vadinin gölcüklerine su dolar. Bu su onlara gülsuyu olur. Günler ve geceler böyle geçerken bir gün hanımı ona : “Herkesin karnı tok bizim aç, şu sudan başka bir nimetimiz yok. Bu derdin bir sonu yok mu, buralardan başka bir durak yok mu?” diye sorar. Bunun üzerine fakir Arap hanımına: “Allah bize şimdiye kadar rızık verdi, güzel evlatlar verdi, hoş bir su verdi, şimdiye kadar ondan başkasının kapısına gitmedik. Yine derdimizi ona diyelim.” diye cevap verir.

Hanımı bu sözdeki haklılığı teyit eder; ancak çocuklarının çıplaklığından, perişanlığından dem vurur. Adamdan çocuklar için aş, ekmek, para bulmasını ister. Bunun içinde kendisine uygun gelen görüşü paylaşır. Bağdat şehrinin iyi namlı bir padişahı olduğunu, adaletinin ün saldığını ve kendilerine de yardım edeceğini söyler. Adam karısının haklı olduğunu düşünür; ama padişaha götüreceği bir hediyelerinin olmadığını, padişah katına hediye vermeyeceğini söyler. Hanımı yağmur yağdığında gölcüklerine dolan suyun kıymetli bir hediye olacağını söyler. Karı koca hediye fikrinde de anlaşılır.

Arap gece gündüz yol alarak, yollarda namaz kılıp Hakka niyaz ederek Bağdat şehrine varır ve padişah sarayının yolunu tutar. Genç, yaşlı herkes oradadır ve padişahın elçileri kendisine ne istediğini sorarlar. Arap, dünyada türlü türlü suların olduğunu ama kendisinin getirdiği kadar lezzetli bir suyun olmadığını, o suyu da padişaha getirdiğini söyler. Durumu öğrenen padişah onu katına alır. Onu misafir eder, ikramda bulunup ağırlar. İsteddiği şeyleri de vererek Arap'ı vadisine uğurlar. Memleketine gelen Arap bu nimetlere şükür edip, secdeye gider.

Bu hikâyenin kaynağı için hikâyenin sonunda bir ipucu beyti bulunmaktadır. Şair Mevlânâ'nın sırlarından bir işaret alınması gerektiğini, onun aşkına mal ve mülklerin terk edilmesi gerektiğini tembihler. *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da ve *Mesnevî*'de de hikâyedeki konu aynıdır. Hikâye *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da altmış dokuz beyitle anlatılmıştır. Aynı hikâye *Mesnevî*'de sayfalarca anlatılmıştır (Gölpınarlı, 1991: 180-238; Konuk, 2012: 104-290).

Hikâye, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde, *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da ve Münîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr* adlı mesnevîsinde de 1186-1436 beyitler arasında geçmektedir (İspir, 2004: 262-281).

Sultan Mahmud'un Hikâyesi

Sultan Mahmud askerleri ile birlikte bir gün Hint ordusuyla karşı karşıya gelir. Bakar ki Hint ordusu kendi ordusundan sayıca üstündür, kalbine bir keder gelir. Bu kederle Allah'a niyaz eder: "Eğer ordum bu orduya galip gelirse, bu savaştan elde ettiğim ganimetlerin tamamını dervişlere dağıtacağım." der. Hak Teâlâ'nın yardımıyla savaş kazanılır. Savaş kazanıldığında emrindekilere, biraz önce ahdettiğini ve bu ahdin gereği olarak ganimetin dervişlere dağıtılmasını söyler. Ganimetin hesapsız olduğunu gören emrindekiler, dervişlerin bu işten habersiz olduğunu, bunca malın ya askere verilmesi ya da hazineye götürülmesi gerektiğini söylerler. Askere verirse ömürleri boyunca padişahın emrinden çıkmayacaklarını, hazineye giderse de yerine harcanacağını söylerler. Bu sözler karşısında şaşkın olan Sultan Mahmud oradan geçmekte olan meczup Ebu'l Hüseyin'e sorayım diye aklından geçirir. Ne dervişlerle ne de askerlerle alakası olmayan bu meczubun dediğini yapmaya karar verir.

Ebu'l Hüseyin sultanın yanına varır, sorusuna karşılık: "Senin içinde iki arpan bile yoktur." der ve ahdinde durup bu maldan almamasını yoksa akıbetinin iyi olmayacağını tembihler. Padişah onun dediğini yapar ve ganimetin tamamını dervişlere dağıtır.

Bu hikâye *Esrâr-nâme-i Âşıkân'a Mantıku't-Tayr*'dan alınmıştır (Baran, 2007: 275-277). Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ında, *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da, Münîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr* adlı mesnevîsinde 2939-3000 nolu beyitleri arasında geçmektedir (İspir, 2004: 390-394). Aynı hikâye Zaîfî'nin *Gülşen-i Sî-murg* mesnevîsinde geçmektedir (Uyar-Akalın, 2001: 769-771). Hikâyeyi eserine alan müelliflerden birisi de Kadıoğlu Şeyh Mehmed'dir (Albayrak Sak, 2009: 69). Fedayi Dede'nin *Mantık-ı Esrâr* adlı eserinde de 3257-3277 nolu beyitleri arasında bulunmaktadır (Şimşek, 1993: 415-416).

Pervane Hikâyesi

Bir gün adamın birisi pervanenin yanına gelir. Kendisinden çok sevmenin işaretini ve aşkın sermayesini anlatmasını ister. Pervane adama akşam olunca ona istediğini uygun bir şekilde anlatacağını söyler.

Akşam olur, bir mecliste bir grup zarif, şöhretli kişi toplanır. Saz, söz eğlence olurken pervane bir mum yakar, o meclise getirir ve kendisi oradan yok olur. Meclise başka bir pervane gelir. Pervane çılgınca dans etmeye başlar. Bazen aşağıdan bazen yukarıdan aşkla mumu seyredir. Bazen başını bazen ayağını öper. Sonunda mumun ateşinde baştan aşağı yanarak kül olur. Böylece pervane aşkın sermayesini ve çılgınca sevmenin ne olduğunu adama anlatmış olur.

Hikâyenin devamında şair, Allah aşkına talip olanın pervane gibi özünü ateşten sakınmaması gerektiğini söyler. Aşk ateşine kanatlarını yakana, Mevlânâ'dan sırların ereceğini söyler.

Hikâye özü aynı olmakla birlikte daha farklı şekilde karşımıza Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ında çıkar (Gölpınarlı, 2001: 162-163).

Bu hikâyelerin kaynakları taranırken adı *Esrâr-nâme* olan bazı çalışmalara tesadüf edilmiştir. Bunlardan birisi Gülşenî'nin *Esrâr-nâme*'sidir. Gönül Ayan eserle ilgili "Daha ilk bakışta *Esrâr-nâme* olmadığı anlaşılır." der (Ayan, 1996: XXVIII). Eserle ilgili yüksek lisans çalışması yapan Elif Gülseven, eserde *Mantıku't-Tayr*'dan üç hikâyeye olduğunu belirtir (Gülseven, 1999: XI). Bunlardan pervaneler ile ilgili hikâyeye de *Esrâr-nâme-i Âşıkân* ile ortakdır. Aynı hikâyeye *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da, Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ında, Gülşehrî'nin *Mantıku't-Tayr* 'ında 4170-4232 nolu beyitler arasında geçmektedir (Yavuz, 2007: 259-263). Aynı hikâyeye Zaîfî'nin *Gülşen-i Sî-murg* mesnevîsinde geçmektedir (Uyar-Akalın, 2001: 848-850). Fedayi Dede'nin *Mantik-ı Esrâr* adlı eserinde de 4349-4359 nolu beyitleri arasında bulunmaktadır (Şimşek, 1993: 525-526).

Sonuç

Edebî metinler üretilirken kendisinden önceki eserlerden ve gelenekten faydalanır. Bu durum Divan edebiyatı metinleri için de geçerlidir. Müellif kendisinden önceki eserlerden faydalanarak onların daha üstünde eserler vermeye çalışır. Kimi zaman basit bir taklit olmakla kalsa da amaç kendisinden öncekilerden daha başarılı eserler verilmeye çalışılmasıdır.

Attâr ve Mevlânâ'nın eserleri Divan edebiyatında en çok okunulan, beğenilen ve yararlanan eserlerdir. İkisinin eserleri de tercüme ve şerh yoluyla defalarca ele alınıp işlenmiştir. Doktora tez konusu olarak çalışılan *Esrâr-nâme-i Âşıkân* adlı mesnevîde her iki ismin de ciddi bir tesiri vardır. Müellif Lokman bu isimleri hem sık sık hayırla yâd ederek hem de eserlerinden bir derleme yaparak kendi eserini oluşturmuştur.

Esrâr-nâme-i Âşıkân daha önce de belirtildiği gibi mesnevî nazım şekli ile tertiplenmiş, içerisinde muhtelif kaynaklardan alınmış hikâyeler ihtiva eden XVI. yüzyıla ait yazma bir eserdir. Bu çalışmada hikâyelerden bazılarını, kaynaklarına ve geçtiği başka diğer eserlere yer verilmeye çalışılmıştır. Seçilen hikâyeler Divan edebiyatında diğerlerine nazaran daha çok beğenilip işlenmiş olanlardır. Bunlardan bazılarının kaynaklarına ve geçtiği eserlere şairin verdiği ipuçları ile ulaşılsa da bazılarını Attâr ya da Mevlânâ ile ilgili taramalar esnasında tesadüfen tespit edilmiştir.

Çalışmada bu hikâyeler kısaca özetlenmiştir. Bu özetler hikâyelerin kaynaklarındaki ya da rastlanan diğer eserlerdeki şekilleri ile değil tamamen *Esrâr-nâme-i Âşıkân*'da anlatıldığı gibi özetlenmiştir.

Bu hikâyeler, Attâr'ın *Esrâr-nâme*'si, *Mantıku't-Tayr*'ı ve Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden alınmış hikâyelerdir. Her iki ismin de başka eserleri olsa da en çok sevilen ve ilgi gören eserleri bunlardır. Bunların ihtiva ettiği hikâyelerden bazıları ise diğerlerine oranla biraz daha fazla sevilerek, işlenerek şairler tarafından tercih edilmiş ve çalışmanın konusunu oluşturmuşlardır.

Kaynaklar

- AKALIN, B. (2009). "Attâr, Hayatı, Eserleri ve Eserleri İle İlgili Çalışmalar." *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 19-36.
- AKÜN, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı Maddesi. *DİA*, c.9, 389-427.
- ALBAYRAK SAK, V. (2009). *Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İmşirâhu's-Sadr Mesnevisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYAN, G. (1996). *Esrâr-nâme (Tebrizli Ahmedî)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- BARAN, S. (2007). *Mantıku't-Tayr (Feridüddin-i Attar)*. İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
- BÜLBÜL, T. (2009). *Humâyun-nâme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DILÇIN, C. (1995). "Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35-52.
- GOLPINARLI, A. (1991). *Mesnevî (Mevlâna)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GOLPINARLI, A. (2001). *Mantık Al-Tayr (Feridüddin-i Attar)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÜLSEVEN, E. (1999). *Gülşenî- Esrâr-nâme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜNBAL, S. (2014). "Feridü'd-dîn Attâr Nişâburî'nin "Mantıku't-Tayr Adlı Eserinde Seyr-ü Sülûk Kavramı", *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV*, 139-149.
- İSPIR, M. (2004). *Münîri'nin Gülşen-i Ebrâr ve Maden-i Esrâr Mesnevisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KANAR, M. (2012). *Esrâr-nâme (Feridüddin Attar)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KILAVUZ, U. M. (2016). *Kelîle ve Dimne (Beydebâ)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- KONUK, A. A. (2012). *Mesnevî-i Şerif Şerhi (Mevlânâ Celâleddîn Rûmî)*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- KOTKU, M. Z. (1964). *Tezkiret-El Evliya (Feridüddin-i Attar)*. İstanbul: Nuruosmaniye Matbaası.
- KÜÇÜK, S. (2011). *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MENGİ, M. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- MERHAN, A. (2012). “Şeyh Abdürrezzak (Şeyh San’an) Destanının Eski Anadolu Türkçesindeki İlk Çevirisi (Mi?)”. *Türkiyat Mecmuası*, 22, 123-154.
- OĞUZ, N. ve İLHAN, E.(2014) “Geleneğin Yeniden Üretilmesi Bağlamında Attar, Gülşehrî, Ali Şir Nevâî’nin Mesnevilerinde Şeyh San’an Kıssası”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/35, 168-192.
- OKAY, O. ve AYAN, H. (2000). *Hüsn ü Aşk (Şeyh Galip)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- ONAY, A. T. (1996). *Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- OZKAN, M. (1996). Gülşehri maddesi, *DIA*, c. 14, 250-252.
- ŞİMŞEK, T. (1993). *Mantık-ı Esrâr (Fedayi Dede)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRKDOĞAN, M. (2007). “Rasim Özdenören’in “Kuyu” Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 167-198.
- ULUDAĞ, S. (1991). Hallac-ı Mansur Maddesi. *DIA*, c. 15, 377-378.
- UYAR AKALIN, B. (2001). Za’îff’in *Gülşen-i Sî-murg*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAVUZ, K. (2007). *Gülşehri’nin Mantıku’t-Tayr’ı (Gülşen-nâme)*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Yayınları.
- YAZAR, S. (2010). “Mütercimi Belirsiz Bir Şeyh-i San’ân Mesnevisi”. *Turkish Studies* 5/4, 1571-1598.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10628.girispdf.pdf?0> (22.02.2017)

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10686.metinpdf.pdf?0> (26.02.2017)